

Posudek disertační práce

Jaroslav Valkoun: Postoj Velké Británie a jejích dominií ke konstitucionálním otázkám v rámci Britského impéria v letech 1917–1931. Praha 2015, 331 stran.

Pojem „Britská říše“ nabyl finální podoby v pozdně viktoriánském období, tj. v posledních dekádách 19. století. Do 70. let 19. století představovalo britské koloniální panství značně nesourodý celek. Državy v pěti světadílech získali Britové v různých dobách, povaha jejich politické i ekonomické vazby k mateřské zemi byla značně diferentní. Základní pojítka představovala skutečnost, že pro všechny platily zákony londýnského parlamentu, suverénem byl britský panovník, zastupovaný guvernérem nebo vysokým komisařem.

Na přelomu 19. a 20. století představovala Britská říše fascinující organismus, který nemá v dějinách obdobu. Jen pro představu – v této době, kdy ještě nedosáhla největšího územního rozsahu, zahrnovala pětinu zemského povrchu, byla čtyřikrát větší než někdejší Římská říše ve starověku a čtyřicetkrát větší než tehdejší Německá říše vzniklá sjednocením roku 1871. Více než polovina světového obchodního loďstva patřila Britům, převaha jejich válečného loďstva na světových mořích byla jak zárukou pro obchod, tak účinným nástrojem expanzivní politiky. Londýn nadále zůstal věřitelem zbytku světa.

Pohyb, který během 19. století nastal v osadách s bělošským obyvatelstvem, vedl k tomu, že londýnská vláda, poučena důsledky války amerických osad za nezávislost a dalšími skutečnostmi, nakonec byla ochotna ustoupit v otázce samosprávy. Již v roce 1840 dostala Kanada

ústavu, v roce 1850 fungovala první vláda složená z Kanad'anů a vyvrcholení přišlo v roce 1867. Zákonem o Britské Severní Americe byla vytvořena federace čtyř kanadských provincií (Québec, Onatrio, Nové Skotsko, Nový Brunšvik), nejvyšším orgánem samosprávy se stal dvoukomorový parlament, mateřská země byla zastupována osobou guvernéra, který měl ale jen omezenou možnost zasahovat do vnitřních záležitostí země. V roce 1869 došlo k výkupu a připojení území Společnosti Hudsonova zálivu (provincie Manitoba, Saskatchewan a Territorium Yukon). Britská Kolumbie, Ostrov prince Edwarda a Nový Foundland se připojily k federaci v letech 1871, 1873 a 1949. Kanada se takto ve skutečnosti stala prvním dominiem Britské říše (dlužno však podotknout, že sám pojem „dominium“, jako označení samosprávné osady, byl poprvé použit až na imperiální konferenci v roce 1907). Později proběhl podobný proces na australské půdě, kde vyvrcholily federalizační tendence na konci 90. let 19. století, návrh federace byl v letech 1897–1899 schválen plebiscity ve všech australských osadách, v roce 1900 přijal londýnský parlament zákon, jímž bylo od 1. ledna 1901 vytvořeno Australské společenství se statutem dominia. V roce 1907 se dominiem stal Nový Zéland. Podobně postupovali Britové na jihu Afriky po Búrské válce. V roce 1906 poskytli samosprávu Transvaalu, 1907 Oranžsku a vyvrcholením bylo vyhlášení Jihoafrické unie 31. května 1910. Vazba „bílých“ osad k metropoli se postupně poněkud uvolnila, ale zdaleka nebyla přerušena. Pozoruhodné je, že status dominia vlastně nikdy nebyl přesně definován nebo právně kodifikován, což je historiky vysvětlováno poukazem na skutečnost, že Britská říše byla „živoucím organismem“, jehož vývoj a fungování nebylo možné takovýmto způsobem svázat. Jinou a značně složitou otázkou bylo stanovisko dominií k dalekosáhlým koncepcím stoupenců imperiální integrity a expanze v Londýně. Kanad'ané nebo Australané ne vždy jevíli jednoznačný zájem na prosazování

obecných cílů britské zahraniční politiky, proto bylo zřejmé, že tyto země budou sledovat cestu nezávislého vývoje. Poslední dekády 19. století přinesly požadavek upevnění kompaktnosti Britské říše. V představách stoupenců imperiální ideje se měla říše stát mohutným celkem, v němž by jako pouta fungovaly vazby politické, ekonomické, náboženské a další.

Jaroslav Valkoun si jako cíl své disertační práce vytkl prezentaci a zhodnocení vývoje stanoviska metropole ke konstitucionálním otázkám ve vztahu k dominiím v údobí let 1917–1931. Je třeba souhlasit s autorovým názorem, že se „*jednalo o pomalý, možná až příliš zdoluhavý, avšak přirozený proces*“, podle mého soudu také velmi složitý a mnohvrstevný, jehož analýza představuje mimořádně náročný úkol. Pokud jde o strukturu práce, autor ji rozvrhl do pěti kapitol. První kapitola (*Britské impérium nebo Commonwealth?*) má v podstatě expoziční funkci, vymezuje pojmy především s ohledem na význam a vývoj používání termínů Britské impérium/Britská říše resp. Commonwealth/Britské společenství národů. Druhá kapitola (*Velká Británie a dominia před první světovou válkou*) z časového hlediska zahrnuje údobí 1887–1914, má základní význam pro celkovou autorovu analýzu a zabývá se nezbytným mapováním počátečního vztahu dominií a metropole. Adekvátní pozornost je zde věnována jak významu a průběhu imperiálních konferencí, tak fungování Výboru imperiální obrany. Třetí až pátá kapitola představují jádro předložené práce a obsahují nejvýznamnější výsledky autorova badatelského úsilí. Třetí kapitola (*Impérium ve válečném a poválečném období*), věnovaná údobí let 1914–1921, má zásadní význam pro pochopení změn, které nastaly ve vnímání dominií metropolí v důsledku první světové války a především zapojení dominií do válečného úsilí na straně Dohody. Podle mého soudu mimořádný význam má autorovo hodnocení role, již zástupci dominií hráli na Pařížské mírové konferenci. Velmi pozoruhodná je prezentace vztahu dominií k britsko-japonské alianci z roku 1902 a

změnám, které v tomto ohledu přinesla Washingtonská konference na přelomu let 1921/1922. V této kapitole je také důkladně mapován vývoj diskuse o konstitucionálním uspořádání po první světové válce, v níž byl hlavním požadavek jasnějšího vymezení konstitucionálního postavení dominií vůči Velké Británii. Nesporným mezníkem a vrcholem je pak uzavření britsko-irské dohody. Irský problém a jeho vývoj na cestě k dominiálnímu statusu představuje v rámci zkoumané problematiky poněkud specifickou záležitost. Čtvrtá kapitola (*Nové konstitucionální postavení dominií?*) hodnotí vývoj problému do poloviny dvacátých let 20. století. V tomto údobí byla dominiální agenda vyčleněna z kompetence ministerstva kolonií. Zde autor přináší pozoruhodné závěry při hodnocení stanovisek dominií k významným problémům britské zahraniční politiky, které se bezprostředně dominií nedotýkaly (Chanacká krize, konference v Lausanne, Locarno). V poslední, páté kapitole (*Cesta k Westminsterskému statutu*), se Valkoun zaměřuje na hodnocení okolností, které v letech 1926–1931 vedly k zásadní změně postavení dominií v rámci Britské říše, kdy Westminsterským statutem z roku 1931 dosáhla konstitucionální rovnosti a získala de facto postavení nezávislých států.

Předložená práce je ve všech ohledech, které je třeba v souvislosti s hodnocením doktorské disertace brát v úvahu, zcela výjimečnou. V první řadě musím vysoko ocenit důkladné vytěžení velmi rozsáhlého pramenného materiálu z britských archivů k tématu, které, a to nejen v českém prostředí, nemá obdobu. V této souvislosti považuji za velmi cenné využití pramenů z pozůstalostí jak předních britských politiků, tak reprezentantů dominií (Amery, Balfour, A. Chamberlain, Chelwood, Hankey, Milner, Smuts). Stejně je třeba hodnotit i výsledky rozsáhlého výzkumu pramenů, vzniklých z činnosti zastupitelských orgánů, britské vlády, jednotlivých ministerstev a dalších institucí. Jaroslav Valkoun

prokázal vsutku mimořádně rozsáhlé, soustředěné a poctivé badatelské úsilí, s nímž jsem se v této podobě a rozsahu setkal u doktorských disertací jen málokdy. Pokud jde o odbornou literaturu, autor nepochybně neponechal stranou žádnou monografii či studii, která má pro zkoumání daného tématu relevantní význam. Také slovesná stránka textu má velmi solidní úroveň. Práce nepochybně splňuje všechny požadavky kladené na disertace na oboru historie/obecné dějiny, proto ji doporučuji k úspěšné obhajobě.

V Hostivici, 16. ledna 2015

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Ústav světových dějin FFUK